

II. En betænkning af biskop Mynster om gudelige forsamlinger.

Under de talrige søgsmål, der i biskop Mynsters tid blev anlagt mod dem, der afholdt gudelige forsamlinger, kom han ofte til at afgive sin erklæring, der altid gik ud på en lempelig overholdelse af forordningen af 13. januar

1741, især af dennes § 16, der forbyder, at nogen, mand eller kvinde, må rejse om »under navn af at styrke og opvække andre og der at anstille samlinger«. Den af disse betænkninger, for så vidt som meddelelsen har set dem, der klarest og fuldstændigst fremstiller hans betragtning af forsamlingerne og hans mening om, hvorledes regeringen bør gå frem imod dem, meddeles nedenfor. — I året 1839 var pastor U. A. Plesner i Humle bleven provst over Langeland. Her var den religiøse ophidselse drevet til stor yderlighed. Året i forvejen havde således de opvakte børn i Simmerbølle skole formelig holdt gudelige forsamlinger om middagen i skolen. Provst Plesner erkendte, som vel næsten alle, det utilstrækkelige i de forholdsregler, der hidtil vare tagne. Han gjorde derfor et forslag til forandring i lovgivningen. Hvorledes dette i enkelthederne var affattet, kan ikke angives, da det ikke findes ved sagen; men det gik ud på, at gøre de hidtil gældende bestemmelser lempeligere for de opvakte. Biskop Faber derimod, hvis forslag refereres af Mynster, foreslog at skærpe og præcisere bestemmelserne i loven af 1741. Mynster frarådede begge dele, og kancelliets resolution affattedes efter hans forslag. Det må under læsningen af nedenstående skrivelse erindres, at den er affattet i den tid, da Mynsters udkast til ritual og alterbog var genstand for hæftige angreb, især af Grundtvig, til hvis nylig udkomne »Frisprog« der ofte hentydes.

Under 23. novbr. f. å. har det kgl. danske kancelli forlangt min betænkning med hensyn til nogle af biskoppen over Fyns skift og provsten på Langeland i anledning af de gudelige forsamlinger, der have fundet sted på sidstnævnte ø, foreslåede almindelige foranstaltninger.

I det jeg må bede det høje kollegium undskylde, at jeg, forhindret ved sygdom, først nu opfylder, hvad således er mig pålagt, skal jeg først tillade mig at ytre min

formening om, hvad af provst Plesner er fremsat og foreslået.

I provstens velskrevne betænkning ere de momenter, som fornemmelig må komme i betragtning ved de gudelige forsamlingsers gavnlige og skadelige indflydelse, fuldstændigen og klart fremsatte, og provsten har anført meget, som fortjener at overvejes af dem, der måtte anse disse forsamlinger for ubetinget forkastelige og vilde tilråde ved strenge forholdsregler at søge at udrydde dem aldeles. Imidlertid forekommer det mig, som om i denne fremstilling skyggesiden er mere tildækket, end erfaringen synes at vise den, og jeg skal i denne henseende tillade mig at bemærke følgende:

Provsten formener, at de såkaldte gudelige forsamlinger uretteligen beskyldes for at forlede deltagerne til lediggang, da disse tvært imod i almindelighed ere flittige og stræbsomme folk. Det må indrømmes, at pietismen ikke sjældent har havt den virkning, at den ved sine advarsler mod yppighed og forfængelighed har lært sine tilhængere en endog overdreven omhyggelighed for det timelege gods; men ligesom de gudelige forsamlinger for nærværende tid ingenlunde alene have en pietistisk retning, således forlede de også flere og flere til i fordærvelige grublerier at forsømme deres jordiske kald. Der føres jævnlig klager over, at daglejere, som have fået hang dertil, stå og græde på loen i stedet for at tærse, at tilforn vindskibelige husmødre, siden de tage del i forsamlingerne, forsømme hus og børn o. s. fr. Også blive de stedse flere, som fornemmelig leve for og af at være et partis ledere eller husværter, og derfor understøttes ved mangehånde tilskud. Således er det stedse sket, når sektvæsnene har grebet om sig, endog allerede i apostlernes tid, s. 2 Tess. 3, 11—12, og jeg skal i denne henseende blot fremhæve én ny industrigren, som just provst Plesners betænkning ommelder, i det nemlig efter sigende enhver, der har underskrevet den i hele landet omsendte

og nu i trykken udgivne petition om at beholde det gamle ritual, har måttet erlægge en mark og derfor erholdt løfte om en smuk og god bog.

Provsten antager, at det er den lutherske kirkes hovedlærdomme, der fornemmelig forhandles i forsamlingerne; dersom dette endog forholdt sig så, fremstilles disse lærdomme for det meste på en meget ensidig måde, i det de, der dog anse sig som omvendte og troende kristne, skildre deres sjæls tilstand med så mørke farver, at tilhørerne let forledes til den indbildning, at en sand kristelig tro kan være tilstede, uden at der spores nogen virkning deraf til livets forbedring. Sjælesørgerne her i staden gøre ofte den erfaring, at personer, som meget ivrigt søge konventikler, selv leve i det forargeligste levned, og jeg tvivler ikke om, at lignende erfaringer også gøres på andre steder, skønt det i øvrigt bør erkendes, at mange af de såkaldte opvakte føre et retskaffent og kristeligt levned. Også den grædetone, hvori, som provsten bemærker, foredragene sædvanlig holdes i forsamlingerne, er mere skikket til at vække dunkle følelser end til at fremkalde klare tanker, ligesom hine uklare og tautologiske foredrag ikke er noget gavnligt middel til at befordre almuens udvikling.

Men i nærværende tid, da bogstavtrældom, pietisme og sværmeri, hvilke ellers ansås for uforenelige, på en besynderlig måde ere blandede mellem hverandre, blive konventiklernes ledere ingenlunde stående ved vor kirkes lærdomme. Det er bekendt, at intet drives ivrigere i forsamlingerne end den forvirrede lære om dåbspagten. Dette ord er bleven ligesom løsenet, ved hvilket udsendingerne arbejde på at samle separatisterne allevegne i landet til et samfund, der så meget som muligt skal løsrive sig fra den danske kirke. Det viser sig også her, at man ingenlunde kan stole på, at den agtelse, som de såkaldte opvakte hidtil have vist for den hellige skrift, vil blive af varighed, og at forskningen i Guds ord, således som

provst Plesner mener, af sig selv vil føre dem tilbage fra de afveje, hvorpå de ere komne. Det bliver mere og mere åbenbart, hvorledes partiets ledere søge at undergrave den hellige skrifts anseelse, efterdi den ikke vil understøtte deres hjærnespind, og derimod fremhæve traditionen; og da traditionen ikke på alle steder er overensstemmende, så erklære de nu udtrykkelig, at den ægte apostoliske tradition kun er at finde i Rom ¹⁾. At derved vej er åbnet for mange og betydelige vildfarelser, behøver jeg ikke at bemærke.

I det jeg nedskriver disse ord, ønsker jeg ikke at tælles blandt dem, der antage, at lederne af det her omhandlede parti stå under romersk indflydelse, da jeg tvært imod er forvisset om, at hidtil ingen fremmed indflydelse er forsøgt i vort land uden fra de engelske metodisters side og som bekendt fra de hamborgske baptisters, der fandt et organ i en her i landet født, siden døbt og derefter omdøbt Jøde. Jeg er også forvisset om, at ingen tendens til katolicisme hidtil har vist sig i det danske folk. Men ligesom vi nu se, at meninger på ny have fundet indgang, om hvilke man for 20 år siden troede, at de vare forsvundne for stedse, således kan ingen forud beregne, hvilken vending de religiøse meninger inden få år kunne tage. Den efterretning, at der fra pavelig side påtænkes oprettelsen af en katholsk bispestol i Hamburg, er ingenlunde et løst rygte, og ligesom det var mig bekendt, at denne sag i Hamburg og Bremen var genstand for øvrighedens alvorligste overvejelser, således har in specie den sag, som jeg erholdt til betænkning med det kongelige danske kancellis skrivelse af 7. ds, overtydet mig om det samme for den førstnævnte stads vedkommende ²⁾.

¹⁾ Grundtvig, »Frisprog«, s. 64 og 66.

²⁾ Den omtalte skrivelse er et gennem det østrigske gesandtskab tilkendegivet ønske af paven om at udnævne biskop Lüpke af Osnabrück til apostolisk vikar for Norden. Sagen afgjordes ved resolution af 9. juni 1841.

Det har vist sig, at der fra Hamburg er sket et ikke frugtesløst forsøg på at udbrede gendøberiet iblandt os, og lignende forsøg til bedste for katolicismen ville ej udeblive, dersom en katolsk biskop blev ansat ved vort lands grænser, hvem paven havde tildelt »det hele kongerige Danmark« til diöces. — Når endelig provst Plesner anfører, at de såkaldte opvakte ere kongens troeste undersætter og i almindelighed vise den lydighed mod øvrigheden, som den hellige skrift fordrer, da bør man ikke nægte mange af dem denne ros; men på den anden side kan det heller ikke nægtes, at de senere tiders religiøse bevægelser stå i mangehånde slægtskab med de politiske, og at en lyst til at trodse øvrigheden ofte tager påskud af religion og samvittighed. Da konventiklerne i hele landet stå i megen indbyrdes forbindelse, så bliver denne trodsen derved af større betydning, og ligesom enhver forbedring i det kirkelige derved vanskeliggøres, således er det at befrygte, at den genstridighed mod skoleanordningerne, som på enkelte steder har vist sig ¹⁾, ved det tiltagende konventikelvæsen kan udbrede sig videre og blive desto betænkeligere, som nu endog gejstlige af indflydelse i forening med gendøberne begynde at lade hånt om konfirmationen som en menneskelig tilsætning til dåben, der formentlig utilbørligt er indført i vor kirke ²⁾.

Hvad jeg har tilladt mig at fremsætte, er aldeles ikke fremgået af noget ønske om at fremkalde strengere lovbestemmelser mod gudelige forsamlinger, da jeg tvært imod er overbevist om, at de, som indeholdes i de nu gældende anordninger, ere hensigtsmæssige og tilstrækkelige. Provst Plesner har vel ønsket disse anordninger modificerede efter de nuværende tiders tarv; men når han derhos ytrer, at opfyldelsen af de opvakes billige ønsker hverken udelukker tilsyn fra kirkens eller statens side,

¹⁾ Hos de opvakte i Ø. Snede o. fl. st., hvor de nægtede at bruge de anordnede lærebøger i religion.

²⁾ Grundtvig, »Frisprog«, s. 33, 34, 45.

eller indbefatter læreembedets overdragelse til lægmænd, og at i særdeleshed højere opsigt med den selvtagne jus docendi lader sig hermed forene, da forekommer det mig, at dette dobbelte øjemed meget vel kan opnås ved en ikke rigoreus, men heller ikke slap overholdelse af forordningen af 13. jan. 1741.

Det er urigtigt, når provsten anfører, at denne forordning skulde være ophævet i Norge. Vel har stortinget flere gange andraget derpå, men regeringen har hidtil nægtet sit samtykke, og efter sigende skal det være bemeldte regerings hensigt, for dog på nogen måde at føje det fremsatte ønske, at forelægge et forslag om en ny lov i denne henseende; men om denne lovs beskaffenhed og virksomhed lader sig nu intet sige. Jeg tvivler også om, at den preussiske regering i den senere tid, efter hvad der har tildraget sig i Königsberg, skulde have vedtaget mildere forholdsregler mod konventiklerne¹⁾. Den nyeste mig bekendte preussiske anordning om denne genstand er en kongelig kabinetsordre af 9. marts 1834, som forklarer bestemmelserne i den almindelige landsret Th. 2 Tit. 11 §§ 7 og 10 således, at der til den huslige gudstjeneste kun må tilstedes medlemmer af husfaderens familie og de hos ham boende, hans hustugt underkastede personer, adgang; at der til enhver sammenkomst, der overskrider denne grænse, må søges tilladelse hos konsistoriet i provinsen, og at så vel de, der deltage i utilladelige forsamlinger, som de, der overtræde de af konsistoriet ved meddelelse af tilladelsen foreskrevne betingelser, skulle være straf underkastede.

Forordningen af 13. jan. 1741 har ingenlunde til hensigt i almindelighed at forhindre gudelige forsamlinger, tvært imod gives der de ordentlig kaldede lærere al frihed

¹⁾ Hvis her, som det er rimeligt, sigtes til Gammellutheranerne, tager Mynster dog fejl. I 1841 begyndte den preussiske regering at gå mildere til værks imod dem.

til at holde sådanne forsamlinger, ved hvilke det også er personer fra andre sogne uforment at indfinde sig. Sådanne forsamlinger holdes også af mange præster, og dersom endog stundom noget ensidigt indsniger sig deri, eller man stundom i disse sammenkomster behandler spørgsmål, som ikke høre til opbyggelse, så virke dog sikkert mange præster herved til velsignelse. Hvad forordningens øvrige bestemmelser angår, da synes de i det hele ikke at kunne misbilliges af dem, der ikke ville, at jus docendi skal indrømmes enhver, der vil tiltage sig det, og da forordningen ikke gør det til pligt at anmelde eller påtale sådanne forsamlinger, hvori bestemmelserne ikke nøje ere efterlevede, så synes det ikke stridende mod forordningens ånd, at det lades ubemærket, når en eller anden af de opvakte i sit eget hus holder en sådan forsamling, såfremt ellers intet forargeligt forefalder derved; hvis derimod betydeligere misbrug finde sted, vil øvrigheden i forordningen have al mulig hjemmel for at påtale, og domstolene for at straffe overtræderne. Men fornemmelig har forordningen til hensigt at forhindre de omrejsende prædikanter, indfødte så vel som fremmede, og jeg må, især under de nuværende omstændigheder, anse det som meget vigtigt, at denne lovbestemmelse nøje overholdes.

Men ligesom jeg således ikke kan finde anledning til at andrage på nogen ophævelse eller formildelse af den nu gældende anordning, således turde jeg heller ikke tilråde, at den blev skærpet, eller at, hvad den har ladet mere ubestemt, blev for strengt begrænset.

Biskoppen over Fyns stift har i skrivelse af 10. avg. f. å. foreslået:

1) At der ved husandagt skulde tilstedes at tage fire fremmede til.

2) At hvis flere fremmedes nærværelse ønskedes, skulde præstens samtykke udfordres, hvilket ikke måtte meddeles, med mindre husejeren og taleren ere retskafne kristne og de fremmedes antal ej overstiger ti.

3) At overtrædelser heraf skulle straffes med mulkt af 5 à 10 rd., der bliver at erlægge både af taleren og husværten og i gentagelsestilfælde skulde fordobles.

Jeg tilstår, at jeg ikke kan foretrække de bestemte takster, så at nærværelsen af én person mere, hvilken det undertiden kan være vanskeligt at undgå, kunde gøre en ellers lovlig forsamling ulovlig. En Würtembergsk anordning af 10. okt. 1743 bestemmer det antal, der kan tillades i sådanne forsamlinger, til 2, 3 eller 4 husholdninger, eller også til 10, 12, i det højeste 15 personer, dog således, at vedkommende gejstlige under visse omstændigheder kunne tilstede en liden (eine mässige) overskridelse af hint tal. Bedre forekommer det mig dog, at tallet, således som i vor anordning er sket, ikke bestemmes.

At præsten skulde kunne give eller nægte samtykke til deslige forsamlinger, forekommer mig meget misligt. Dels vilde præsterne i de forskellige endog tilgrænsende sogne ofte følge meget forskellige forholdsregler, så at den ene præst vilde være tilbøjelig til at afslå alle sådanne begæringer, medens en anden indvilgede i dem alle, dels vilde en præst ved at nægte sit samtykke ofte komme i et ubehageligt forhold til sine sognefolk, og når hans forbud blev overtrådt, vilde han være nødsaget til at gøre anmeldelse derom til den verdslige øvrighed, hvilket han dog i mange tilfælde hellere måtte søge at undgå.

Endelig tvivler jeg om, at nogen fordel vilde opnås ved at behandle denne slags sager som blotte politisager. Hvor hidtil sag i sådan anledning har været anlagt, have domstolene idømt de skyldige en passende mulkt; og uden tvivl har en domstols kendelse og den vidtløftige procesform noget mere afskrækkende end en politimulkt, der ofte anses som bestemt ved en enkelt embedsmands vilkårlighed.

De med det høje collegiums skrivelser af 23. nov. og 14. dec. tilstillede bilage følge hoslagt tilbage.

København d. 11. jan. 1840.

Allerærbødigt
Mynster.